

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

Η “ΑΝΩΝΥΜΗ” ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΕΥΡΕΤΗ ΚΑΙ Η ΑΜΗΧΑΝΙΑ ΤΗΣ “ΥΠΟΔΟΧΗΣ” ΤΗΣ: ΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗ

1. Σύμφωνα με μια όχι και τόσο αυτονόητη θεωρητική αντίληψη περί ειδών, τα λογοτεχνικά έργα (είτε υπό το πρίσμα αυτού που στη συγκριτική φιλολογία παλαιότερα ονομαζόταν “επιδράσεις” και σήμερα “διακειμενικότητα” είτε υπό το πρίσμα της μίμησης και της μόδας), ανεξάρτητα από το πόσο “ενοχλητικά” μπορεί να είναι, τελούν διαρκώς υπό ενεργοποίηση· η θετικά (στην πρώτη περίπτωση) ή αρνητικά (στη δεύτερη περίπτωση, της μόδας) προσδιορισμένη αυτή δράση των λογοτεχνικών έργων του παρελθόντος μέσα σε λιγότερο ή περισσότερο απομακρυσμένα, μελλοντικά συμφραζόμενα, αφενός, και η κάθε φορά διαφορετική (ανάλογα με την εποχή και τις αισθητικές της επιλογές) αξιοποίησή τους, αφετέρου, ορίζουν ένα πλαίσιο δυναμικών, δηλαδή ιστορικών ειδολογικών σχέσεων, που δεν είναι δυνατόν να ακινητοποιηθεί άπαξ σε ορισμένη ιστορική στιγμή, ώστε να εξυπηρετήσει ειδικούς στόχους.

Η αμηχανία που προκαλεί ένα λογοτεχνικό έργο, ειδικότερα ένα νέο λογοτεχνικό είδος, στη δική του ή σε άλλη εποχή, εκφράζει, θα μπορούσε να πει κανείς, την αποφασιστική ερμηνευτική παράμετρό του, αφού το ειδικό βάρος της λογοτεχνίας εν γένει μετράται σε συνθήκες, ας πούμε, όξυνσης· το δίκτυο των σχέσεων του έργου τού Καρυωτάκη και της δεκαετίας του 1930 (με όλες τις διαμορφωμένες

ή υπό διαμόρφωση λογοτεχνικές και καλλιτεχνικές αξίες και προτεραιότητές της) εκθέτει την πολλαπλά ενδιαφέρουσα ιστορία μιας κρίσιμης και καθ’ όλα “διδασκτικής” αναμέτρησης.

2. Το γεγονός ότι η ποίηση των νέων στην Ελλάδα παρουσίαζε κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ανησυχητική στασιμότητα, οφειλόταν, σύμφωνα με τον μαχητικό απολογισμό του Α. Καραντώνη στο βιβλίο του *Ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης* (1931)¹, στην αδυναμία των νέων ποιητών να γράψουν δικούς τους στίχους, να δημιουργήσουν «νέες ζωτικές αξίες για την τέχνη» (ό.π., σ. 10). «Επίπλαστα ταλέντα» (ό.π., σ. 12) στην πλειοψηφία τους, δεν έκαναν, πάντα σύμφωνα με τον Καραντώνη, τίποτε άλλο παρά να μιμούνται τον «λυρισμό» (ό.π., σ. 10) του Πορφύρα, του Μαλακάση, του Μαβίλη από τη μία, τις γλωσσικές επιλογές του Καρυωτάκη από την άλλη (ό.π., σσ. 12-13)· μεταξύ δε των πολλών «συλλογών που έβγαιναν αδιάκοπα» (ό.π., σ. 12) κυριαρχούσαν ο «[...] ψευτοκλασικισμός, μια παρεξηγημένη μπωντλαιρική σαρκολατρία και φερετρολατρία [...], οι φουτουριστικές μανούβρες, οι λυρικοποιημένες γενετήσιες διαστροφές, οι δραματικοί αλητισμοί, οι ξεθωριασμένοι καβαφισμοί, τα γλωσσικά τερατουργήματα [...], το ψεύτικο υπερμοντερνίζον ύφος [...]» (ό.π., σ. 10).

Αν οι κατά Καραντώνη «χίλι[οι] Πορφύρηδες», οι «χίλι[οι] Μαλακάσηδες» και οι «χίλι[οι] Γρυπάρηδες» (ό.π.) μαζί με τους «Καρυωτάκηδες» (ό.π. σ. 13), που (υποτίθεται ότι) δικαιολογούσαν με τον τρόπο τους το εγχείρημα του 1931, βρίσκονταν στην ίδια ζώνη “επικινδυνότητας”, το 1935 ο κίνδυνος στα μάτια του ίδιου κριτικού φαίνεται να προέρχεται μόνον από τους «Καρυωτάκηδες». Έτσι, τον Σεπτέμβριο του 1935 στο γνωστό πολεμικό άρθρο του «Η επίδραση τού Καρυωτάκη στους νέους»² ο Καραντώνης υπογραμμίζει ότι, αν «γίνει μια στατιστική των λυρικών συλλογών που εκδοθήκανε από νέους και πρωτοφανέρωτους ποιητές τα τελευταία επτά χρόνια, θα διαπιστωθεί πως οι περισσότερες έχουνε όλα τα τυπικά γνωρίσματα της τέχνης του Καρυωτάκη και πως αποβλέπουνε αποκλειστικά στο να προσεγγίσουνε και να ξεπεράσουνε σε ένταση μοντέρνων χαρακτηριστικών ό,τι δημιούργησε ο άτυχος και όμως τόσο γνήσιος και ουσιαστικός ποιητής» (ό.π., σ. 478).

Και ναι μεν το πράγμα δικαιολογείται για τους νέους «της πρώτης περιόδου του καρυωτακισμού» (ό.π.), που ακολούθησαν το παράδειγμα του Καρυωτάκη αμέσως μετά την αυτοκτονία του, «από το 1928 δηλαδή ως τα 1931» (ό.π.), γιατί αυτοί είχαν «κάποια ηθική δικαιολογία στην ψυχολογία της στάσιμης εκείνης, δίχως γενύρα, και γιομάτης από νοσηρές αναθυμιάσεις εποχής» (ό.π.), οι υπόλοιποι όμως (από το 1932 και μετά) ήταν αδικαιολόγητοι. Η τομή του 1931 δεν είναι βεβαίως τυχαία: ο Καραντώνης παραπέμπει στην ευεργετική επίδραση που έπρεπε να είχε το βιβλίο του για τον Σεφέρη (που κυκλοφόρησε τον Δεκέμβριο του 1931) στους «προσκολλημέν[ους] στον καρυωτακισμό ποιητ[ές]» (ό.π.), θεωρώντας σαφώς ότι όλοι αυτοί έπρεπε να έχουν συνέλθει, όπως (εύλογα εννοείται από τα συμφραζόμενα του κειμένου του) συνήλθαν οι «Πορφύρηδες», οι «Μαλακάσηδες» και οι «Γρυπάρηδες».

Το διάβημα του 1935 αποσκοπούσε στην εκκαθάριση όσων δεν πρόσεξαν (και δεν ακολούθησαν) το δρόμο που τους άνοιγε το παραπάνω βιβλίο. Το «οριστικό», ωστόσο, χτύπημα του καρυωτακισμού είχε προετοιμαστεί από το πρώτο τεύχος των *Νέων Γραμμάτων*, όπου σε βιβλιοκρισία του για τα *Ποιήματα* του Θεμ. Αθηνογέννη, ο Καραντώνης τα αξιολογούσε ως «[...] ένα σημαντικό βήμα προς την αληθινή, την καθαρή ποίηση»³, επισημαίνοντας πως ο ποιητής «ακολουθώντας πιστά τον Σεφέρη» (ό.π., σ. 45) ως προς τα ζητήματα του στίχου, θέλησε «[...] να λυτρώσει την ποίηση από τη θεματογραφία» (ό.π., σ. 44) και τα «φοβερά πλοκάμια της ρουτίνας [...]» (ό.π., σ. 43): το πρώτο «επώνυμο» θύμα των βολών του Καραντώνη ήταν ο Ρίτσος με την πρώτη συλλογή του *Τρακτέρ*, η οποία βιβλιοκρίνεται λίγο αργότερα πάλι στα *Νέα Γράμματα*⁴. Ο Ρίτσος, παρόλο που «[...] προσπαθεί να δώσει μια αισιόδοξη και δημιουργική τροπή στην αρνητική φιλοσοφία του Καρυωτάκη, αγκαλιάζοντας σα λύτρωση τον κομμουνισμό, πλήρωσε άγρια το φόρο του στον καρυωτακισμό», κόβοντας «οριστικά κάθε σχέση με τη φύση, με τον κόσμο και τους τρόπους της αληθινής ποίησης, με την ιδέα και την ελεύθερη αντίληψη της ζωής», με αποτέλεσμα να κλειστεί «στη σκοτεινή φυλακή μιας απόλυτης οδύνης» (ό.π., σ. 440).

Ο μηχανιστικός τρόπος με τον οποίο ο Καραντώνης καταλάβαι-

νε, το 1935, την εξάλειψη του καρυωτακισμού, έδειχνε ακριβώς την αδυναμία του να αναλύσει τις διαστάσεις που πραγματικά είχε η συγκεκριμένη *μόδα*, όπως και το πλέγμα των συνθηκών μέσα από τις οποίες κάθε *μόδα* υποχωρεί. Ποιος υποχρέωνε αλήθεια τους νέους να εγκαταλείψουν τα καρυωτακίζοντα ποιήματά τους από το 1932 ακριβώς και μετά: Όχι ασφαλώς ένα βιβλίο ούτε οι σφοδρές επιθυμίες ενός νέου κριτικού.

Η μηχανιστική θεώρηση του Καραντώνη φαινόταν, παράλληλα, και από χαρακτηριστικές αντιφάσεις του ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα: ενώ λοιπόν στη βιβλιοκρισία του για το *Τρακτέρ* του Ρίτσου τόνιζε ότι οι οπαδοί του Καρυωτάκη είναι «σήμερα» ουσιαστικά «λησμονημέν[οι]» (ό.π., σ. 439), ένα μήνα αργότερα αναφερόταν στο αδικαιολόγητο «[...] σημερινό φανέρωμα ποιητών προσκολλημένων στον καρυωτακισμό»⁵, σταχυολογώντας κραυγαλέα παραδείγματα της συγκεκριμένης «επώνυμης» *μόδας* (και είναι γνωστό ότι κάθε *μόδα* προσφέρεται για κάτι τέτοιο), αδιαφορώντας αίφνης για το γεγονός ότι ο Ρίτσος κρατούσε, ήδη από την πρώτη συλλογή του, ορισμένη απόσταση από τον Καρυωτάκη.

Η ευκολία με την οποία, στη σκέψη του Καραντώνη, ο καρυωτακισμός έπρεπε να έχει σβήσει, επανερχόταν ωστόσο (σαν απρόσκλητος επισκέπτης) ή την ίδια στιγμή είχε ολότελα ξεχαστεί: όλα αυτά μεταξύ 1932 και 1935, και μαζί το γεγονός ότι οι βολές του ήσαν εναντίον ενός αντικειμενικά πολύ εύκολου στόχου, των γλωσσικών δηλαδή δεδομένων, έβεταν πλέον το ερώτημα αν το 1935 ο κριτικός των *Νέων Γραμμάτων* αναφερόταν, κινδυνολογώντας, σε ένα όντως ανησυχητικό φαινόμενο που διατάραζε το δικό του όραμα περί *καθαρότητας* του ποιητικού λόγου ή αν, δι' αυτού του φαινομένου (καλύτερα, υπό το πρόσχημα αυτού), απέβλεπε σε κάτι άλλο.

3. Οι ποιητικοί επίγονοι του Καρυωτάκη καλούνταν, το 1935, να αποκτήσουν επειγόντως «ιστορική» συνείδηση, να τοποθετήσουν δηλαδή τον Καρυωτάκη και το έργο του στην ιστορία της λογοτεχνίας και να ακολουθήσουν άλλα ποιητικά παραδείγματα: «[...] Οι νέοι που τον ακολουθήσανε» (τον Καρυωτάκη, εννοείται), σημειώνει ο Καραντώνης, «αντί να μελετήσουνε προσεχτικά τη δραματική αυτή περίπτωση, μοναδική στην ιστορία των γραμμάτων μας, νομί-

σανε πως η ατομική του μιζέρια ήτανε ουράνιο δώρο και γνώρισμα μεγαλοφυΐας [...]» (ό.π. σ. 481). Κάτι ανάλογο όμως δεν ίσχυε για τον Μαλακάση, τον Γρυπάρη ή τον Πορφύρα· αυτοί, μαζί με τον Πάλαμά, είχαν, όπως φαίνεται σ' ένα πολύ χαρακτηριστικό απόσπασμα του βιβλίου του Καραντώνη για τον Σεφέρη, το δικαίωμα να επιδρούν θετικά στους νέους (άσχετα αν την επίδραση αυτή δεν την αξιοποιούσαν οι τελευταίοι). Ο Καρυωτάκης, στην επόμενη παράγραφο του ίδιου αποσπάσματος, αν και (όπως χαρακτηρίζεται) «ποιητής σπάνιος» (και ίσως γι' αυτό εξοβελιστέος), είχε επιδράσει μόνον ως προς την «καθαρευουσιάνικη απόχρωση»⁶ των στίχων του.

Το έργο συνεπώς του Καρυωτάκη δεν ανήκε στο παρόν, στην τρέχουσα ιστορία αλλά στο μουσείο της ιστορίας και μόνο σ' αυτό· γι' αυτό και του «απαγορευόταν» εμμέσως, πλην σαφώς και αφελώς, να υπερβεί το έτος 1928 (ή, κατά τελευταία παραχώρηση, το έτος 1931). Η βεβιασμένη μουσειοποίηση του Καρυωτάκη αποτελούσε για τον Καραντώνη βασική προτεραιότητα του παρόντος.

Από αυτή τη θέση, ακινητοποιημένος δηλαδή στο βάθρο του, ο Καρυωτάκης μπορούσε βεβαίως, το 1935, να είναι «αληθινός καλλιτέχνης»⁷ που «[...] έλεγε όσα δεν κατόρθωσε να πει κανένας από τους μεταπολεμικούς και μοντέρνους ποιητές της απαισιοδοξίας και του περίφημου κλαυσίγελου» (ό.π., σ. 480)· μπορούσε ακόμα να είναι ο «αληθινός ποιητής» που «[...] κατόρθωσε να μεταμορφώσει σε ποίηση την πάλη, πρώτα, και την υποταγή, έπειτα, της ψυχής του στο δαίμονα που τη θανάτωνε σιγά-σιγά» (ό.π.), να είναι τέλος ο δημιουργός που υπάκουσε «στο εσωτερικό του δράμα» (ό.π., σ. 482) με το ύφος μιας «συγκρατημένης απόγνωσης», με την «τραγική ευγένεια και την ειλικρίνεια του σπαραχτικού του πόνου», με το «ελαφρό αλλά βαθύτατα υποβλητικό χιούμορ του πάθους του» (ό.π., σ. 483), με την «έμφυτη καλαισθησία» του «στο μεταχείρισμα τύπων της καθαρεύουσας (που εκδηλώθηκε πάντα με κάποια σύνεση και μέτρο)» (ό.π., σ. 484).

Η άποψη του Καραντώνη, ενισχυμένη βεβαίως, γύρω στο 1938 (όταν εκδίδονται τα *Άπαντα* του Καρυωτάκη, με επιμέλεια Γ. Χ. Σακελλαριάδη⁸), τόσο από την ψυχαναλύζουσα υψής μελέτη του Β. Βαρίκα για τον Καρυωτάκη (*Κ. Γ. Καρυωτάκης. Το δράμα μιας γε-*

νιάς, 1938⁹) όσο και από τις μαχητικά αρνητικές θέσεις του Θεοτοκά, και ιδιαίτερα του Κ. Θ. Δημαρά¹⁰, επηρέασε ακόμα και ορισμένους κριτικούς της προηγούμενης γενιάς, όπως τον Μ. Παπανικολάου· έτσι, ο τελευταίος, σε επαινετική βιβλιοκρισία του για τη συλλογή του *Άγγρα Καθημερινές*, δημοσιευμένη στη *Νέα Εστία*¹¹, έβαζε το 1940 στο μουσείο της ιστορίας ως «αρχηγούς σχολής» όχι μόνο τον Καρυωτάκη (αυτόν ηθελημένα) αλλά και τον Άγγρα (αυτόν σίγουρα αθέλητα), υποστηρίζοντας ότι, αν οι νέοι της γενιάς τους αναγνώριζαν επί της ουσίας το έργο του, «[...] θα έπαιρναν αρκετά μαθήματα αληθινής ποιήσεως, καλλίτερα απ' αυτά που επήραν απ' τον Καρυωτάκη» (ό.π., σ. 382).

Η φιλική αντίδραση του Άγγρα, ένα μήνα αργότερα (Απρίλιος 1940), από τις στήλες αλληλογραφίας του ίδιου περιοδικού ήταν πολύ χαρακτηριστική («Ποιητική παράδοση και Καρυωτάκης ή: «Πώς γράφεται η... φιλολογική ιστορία»»¹²), αφού «ξεκλείδωνε» για μια ακόμη φορά τις πόρτες του μουσείου· η ποίηση, και ειδικότερα η δική του ποίηση όπως και του Καρυωτάκη, υπογράμμισε ο Άγγρας, δεν είναι υπόθεση αρχηγίας και «καταστρεπτικών αντιπάλων» (ό.π., σ. 642), που πρέπει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να ακυρωθούν εν ονόματι του «κέρδους» που προσπορίζει μια «πελατεία», νέων δηλαδή οπαδών, διαρκώς εν αναμονή: «Ποτέ μου δεν αισθάνθηκα γύρω μου πνεύμα ανταγωνισμού, όπως κ' εγώ δεν τον ένοιωσα για κανένα. Από τους συνομηλικούς μου —ή σχεδόν— εθαύμασα, ίσως συχνά κ' εμιμήθηκα, στίχους του Χαντζάρα, του Λαπαθιώτη, του Παράσχου, του Παπατσώνη, του Παναγιωτόπουλου, του Δρίβα. Μα ποτέ δε φαντάσθηκα ότι είναι δυνατόν να συμβή να κάμουν περιττούς τους δικούς μου —αν έφθανα να τους σχηματίσω κ' εγώ εξ ίσου ωραίους. Έτσι, ποτέ μου δεν εσύγκρινα μ' αυτήν την ιδέα την επίδραση του Καρυωτάκη στους νεωτέρους μας και τη δική μου» (ό.π.). Το γράμμα του Άγγρα στο περιοδικό «ερχόταν καθυστερημένο κατά δύο τεύχη», ο δε αποστολέας ήλπιζε να μην «ερμηνευθεί ως άν ποιητική αυτοβιογραφία και περιαιτολογία» (ό.π., σ. 642), αλλά μάλλον ως «[...] κάτι αντικειμενικό, κάτι πιο φιλοσοφικό και γενικό...» (ό.π., σ. 643)· το ζήτημα που έθιγε ήταν επίκαιρο.

4. Αν οι αμήχανοι επίγονοι του Καρυωτάκη παγιδεύονταν στη *μόδα* που μυθοποιούσε αλματωδώς την αυτοκτονία του ποιητή, αδυνατώντας να εννοήσουν (οι οπαδοί μιας μόδας δεν εννοούν, δεν έχουν τον χρόνο να εννοήσουν, γιατί όλα γίνονται πολύ γρήγορα) τη βαρύτητα του ίδιου του έργου, ο Καραντώνης ήταν επίσης παγιδευμένος στο ιδεολόγημα μιας ποίησης που θα κατάφερνε να «επικοινωνήσει μυστικά με τον υπεραισθητό κόσμο του καθαρού ποιητικού λόγου»¹³, μιας *καθαρότητας* «ανυψωτικών», ας πούμε, προδιαγραφών, που ως «καθαρήρια φλόγα»¹⁴, «λυώνει και εξιδανικεύει» τα πάντα, δένοντας το ποίημα οργανικά ως έναν «αυτότελο κόσμο με συνέπεια εσωτερική»¹⁵.

Η *καθαρότητα* και η «οργανική ενότητα»¹⁶, όπως τις αντιλαμβάνονταν ο Καραντώνης στη συγκεκριμένη περίοδο, βρίσκονταν στην αντίπερα όχθη της καρυωτακικής σύνθεσης.

Ο Καραντώνης είχε όμως έναν πλήρως συνειδητοποιημένο στόχο, αντιστρόφως ανάλογο με τις κριτικές δυνατότητές του: να μειώσει (για το παρόν ασφαλώς αλλά, κυρίως, για το μέλλον) όσο μπορούσε το καρυωτακικό έργο, χωρίς να το αντιμετωπίσει ευθέως, και μαζί να καλύψει την πραγματική αμηχανία που αυτό του δημιουργούσε: ένα έργο (και αυτό ήταν ιδιαίτερης σημασίας για τον Καραντώνη) που είχε ήδη βρει τον ουσιαστικό υποστηρικτή του στο πρόσωπο του Τ. Άγρα (η κριτική του οποίου εν γένει όριζε, ούτως ή άλλως, για τον Καραντώνη και τους νέους του 1930, ένα πεδίο κριτικής αντιπαράθεσης) ιδιαίτερα με την εκτενή μελέτη του για τα *Ελεγεία και Σάτιρες*, που άρχισε να δημοσιεύεται στο περιοδικό *Νέα Ζωή* (Μάρτιος 1934)¹⁷ και δημοσιεύτηκε ολόκληρη τον Δεκέμβριο του 1935 στα *Νέα Γράμματα*, συστεγαζόμενη μάλιστα με το κείμενο του Καραντώνη υπέρ του νέου μυθιστορήματος¹⁸, συνέχεια της αντιπαλότητας μεταξύ του Άγρα και του Θεοτοκά σχετικά με το μυθιστόρημα του δεύτερου, *Αργώ*¹⁹.

Η βασική θέση του Καραντώνη για την ποίηση του Καρυωτάκη διαφαίνεται από το 1931: ο Φιλύρας, ο Κρυωτάκης, η Πολυδούρη, ο Άγρας και μερικοί άλλοι «[...] έχουνε γράψει αρκετούς στίχους με δικιά τους ύπαρξη, με δικό τους περπάτημα, με μια κομψότητα που δεν είναι κοσμική, στεγνή, μα πηγάζει από κάποια εσωτερικά στρώ-

ματα»²⁰. Η θέση αυτή, ιδιαίτερα ως προς τα «εσωτερικά στρώματα», διατυπώνεται ευκρινέστερα τον Σεπτέμβριο του 1935: η «[...] ολότελα προσωπική ποίηση του Καρυωτάκη»²¹ «δεν είναι πληθωρικό ξεχείλισμα για να τραφούν και άλλοι, μα λιγοστό ανάβρυσμα πολύτιμης ουσίας που εξαντλήθηκε κιόλας από τις πρώτες σταγόνες»²²: τα «κάποια εσωτερικά στρώματα», με τα οποία συμφωνούσε και ο Σεφέρης²³, έγιναν «ολότελα προσωπική ποίηση», που είχε απαρχής εξαντληθεί.

Μπορεί, όπως σημείωνε αργότερα (στον κύκλο διαλέξεών του στο «Αθήναιο» το 1954) ο Καραντώνης, ο ποιητής να «είχε αρθρώσει το αντιπροσωπευτικό ποίημα, που οι άλλοι τόσα χρόνια μισοσυλλάβιζαν και προετοίμαζαν», αυτή όμως η αντιπροσωπευτικότητα συνδεόταν με «[...] τη μονομέρεια του έργου του και τη στενή του κοίτη, με [...] τον απόλυτα και συγκεκριμένα ατομικό υποκειμενισμό του», που «άφησε πολλά πράγματα της εποχής του έξω»²⁴. Επρόκειτο στην ουσία για «ένα τέλος» απέναντι στη νέα ποίηση: «Τα στοιχεία της ανανέωσης που έφερνε ο Καρυωτάκης δεν ήταν αρκετά, και προπαντός καινούρια, ώστε να δικαιολογηθεί ένα νέο ποιητικό ξεκίνημα. Ο Καρυωτάκης και σα διάθεση και σα μορφή, ήταν ένα τέλος, δεν ήταν μια αρχή»²⁵.

5. Ό,τι ενδεχομένως υποψιαζόταν αλλά δεν εννοούσε ο Καραντώνης αποτελούσε την ουσία της καρυωτακικής σύνθεσης, την «ανταπόκριση»²⁶, όπως σημείωνε ο Άγρας, μεταξύ *μορφής* και *περιεχομένου*, το οποίο οριζόταν ως μια διελκυστίνδα μεταξύ της πραγματικής «μονοτονία[ς]» και της «πεζότη[τος] της ζωής», από τη μια, και της μεταφυσικής πεποίθησης για την ύπαρξη «ωραίων», «σπανίων πραγμάτων» (ό.π., σ. 195), από την άλλη: ο ρεαλιστής (αφού δεν παραδόθηκε στη «ρωμαντική ψευδαίσθηση», ό.π., σ. 197) και τραγικός (αφού δεν τον κατέκτησε η επίσης ρομαντική μελαγχολία) ποιητής είχε πλήρη επίγνωση αυτού του «διχασμού», αυτού του «αντίθετο[υ] πεπρωμένο[υ] του κορμιού και της ψυχής, του πνεύματος και του χώματος» (ό.π., σ. 196). Φτάνοντας «στον βυθό της πικρίας», (ό.π., σ. 199) η επίγνωση αυτή τον προσγείωσε βίαια στα πράγματα της σάτιρας και μαζί στη σοφία της ζωής.

Ο ρεαλιστής ποιητής, που κοίταζε «τη ζωή με αν θ ρ ω π ι ν ο

μάτι», δίνοντας «πραγματικές εικόνες κι όχι ασθενικές φαντασίες που θα σβήσουν με το πρώτο μετρόφύλλημα...», όπως τόνιζε από το 1982 ο Αιμίλιος Χουρμούζιος στη *Νέα Επιθεώρηση*²⁷, αντιμετώπισε κατά μέτωπο το χάσμα αυτό, χωρίς να επιχειρήσει να το κλείσει, ενοποιώντας τα αντικρουόμενα στοιχεία ή, ενδεχομένως, ανασυνθέτοντας τη χαμένη ενότητα των «ωραίων» και «σπανίων πραγμάτων»: «[...] Χάσμα [που] δεν το έκλεισε ποτέ, με τίποτε, ως το τέλος. Μήτε το ένωσε· μήτε το γέμισε. Μήτε καν το ξέφυγε. Εστάθηκε ίσα-ίσα εκεί, εμπρός του, να το βλέπει και να το πιστοποιεί, αδιάκοπα, με όλους τους τρόπους, με όλους τους τόνους, και να το φωνάζει και στους άλλους»²⁸, υπογράμμισε ο Άγρας για την προσγειωμένη στα πράγματα σοφία του σατιρικού, ρεαλιστή ποιητή. Το περιεχόμενο των ποιημάτων έκανε, πάντοτε κατά τον Άγρα, τα ποιήματα του Καρυωτάκη αντιπροσωπευτικά μιας εποχής· η μορφή δεν μπορούσε να προσφέρει παρά μια περιορισμένη αντιπροσωπευτικότητα: «[...] Μόνον οι ποιηταί που παρέχουν περιεχόμενον, μόνο αυτοί γίνονται αντιπροσωπευτικοί μιας εποχής. Όποιος εξαντλείται ολόκληρος επάνω στη μορφή των ποιημάτων του, μόνον ατόμων μιας εποχής ημπορεί να γίνη αντιπροσωπευτικός» (ό.π., σ. 194).

Η σύνθεση του έργου τώρα, νοουμένου ως «ανταπόκριση» της *μορφής* στις απαιτήσεις του *περιεχομένου* (ψευδαίσθηση της ιδεατής ζωής-πραγματικότητα/μελαγχολία-τραγική αίσθηση της ζωής/φαντασία-προσγείωση στη ζωή), που απέδιδε ό,τι ο ίδιος ο Άγρας περιέγραφε ως *αναποδογύρισμα της μορφής ή άτακτη μορφή*, αποτελούσε, σε δεύτερο επίπεδο, μια πολύπλοκη διαδικασία και ταυτόχρονα μιαν οδυνηρή *ηθική* δοκιμασία: «Κάθε ποιητικό περιεχόμενο», γράφει ο Άγρας, «όταν κατεβή βαθύτερα μέσα μας, όταν γίνη συνείδησις, τότε θα λάβη κάπως και τον δικό του τρόπο να εκφραστή. Η μορφή είναι η εφαρμοσμένη *ηθική* του καλλιτέχνη» (ό.π., σ. 208)· η σύνθεση λοιπόν του έργου, από τη μια ή και, παράλληλα, η διαπλοκή έργου και ζωής συγκροτούσαν το ιδιαίτερο στίγμα της ποιητικής του Καρυωτάκη.

Στο πλαίσιο αυτής της συνεχούς μετατοπίσεως από το «χάσμα» του βάθους στην επιφάνεια βρισκόταν η ρεαλιστικής σκόπευσης καλλιτεχνική επιλογή του Καρυωτάκη να *μορφοποιήσει*, με έναν

συγκεκριμένο τρόπο (και όχι με άλλον), το εκρηκτικό περιεχόμενο της τελευταίας ιδιαίτερα συλλογής του, να *μορφοποιήσει* δηλαδή μια σχεδόν πολεμική αντιπαράθεση διάρκειας, που την έτρεφε η οδυνηρή κοινωνική πραγματικότητα της εποχής του σε όλο της το φάσμα ή, καλύτερα, που την έτρεφε (με τα λόγια του Άγρα) ο «βυθός της πικρίας»· πρόκειται για έναν τρόπο μορφοποίησης που θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε ως *συνδυαστικό*, αφού κινείται μεταξύ παραδοσιακής και νεοτερικής φόρμας (ως προς τα μετρικά, τα γλωσσικά και τα υφολογικά-ρητορικά ζητήματα) και όχι στο εσωτερικό της μιας ή της άλλης: μια *άτακτη μορφή* που δεν θα πρόδιδε αλλά, αντίθετα, θα συστοιχούσε με το *αγοραίο* περιεχόμενο, με τη ζωντανή ζωή, την ευτέλεια, τη μικρότητα και τη χυδαιότητά της, με τον πραγματικό κόσμο όπου ζούσε ο ποιητής.

Η συγκεκριμένη διαδικασία *μορφοποίησης* σηματοδοτεί την εύρεση από τον Καρυωτάκη μιας *αγοραίας* ποίησης, μιας «ταπεινής τέχνης χωρίς ύφος», αφού ακριβώς το ύφος ήταν συνεχώς *μεταξύ*: μεταξύ παράδοσης και πρωτοτυπίας, σύμβασης και (αιφνιδιαστικής ενίοτε) απόκλισης, οικειότητας και ανοικειότητας· η διαδρομή του καλλιτέχνη μεταξύ περιεχομένου και μηχανισμών στο πεδίο της μορφής, η σοφία δηλαδή της καρυωτακικής σύνθεσης, που ο Άγρας την εννοούσε προκλητικά (για τα καλλιτεχνικά και κριτικά συμφραζόμενα της δεκαετίας του 1930) ως *ρήγμα*, απέδιδε ένα κατ'ουσίαν *διπλό* έργο (ρομαντισμός-ρεαλισμός/ελεγεία-σάτιρα) σε σταθερή συνάφεια με τη ζωή, πτυχές του οποίου μένουν ακόμα προς διερεύνηση²⁹.

Η τέχνη του Καρυωτάκη δεν μπορούσε παρά να μένει «*ανώνυμη*» («*επώνυμη*») ήταν μόνο η καρυωτακική μόδα) και ασφαλώς πολύ στενάχωρη για τον ορίζοντα των νέων ποιητών και κριτικών της δεκαετίας του 1930.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Α. Καραντώνης, *Ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης*, Αθήνα, 1931: *Ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης*, Παπαδήμας, Αθήνα 1976, σσ. 9-97· οι παραπομπές στην τέταρτη έκδοση.

2. Α. Καραντώνης, «Η επίδραση του Καρυωτάκη στους νέους», *Τα Νέα Γράμματα*, τχ. 9 (Σεπτέμβριος 1935), σσ. 478-486.
3. *Τα Νέα Γράμματα*, τχ. 1 (Ιανουάριος 1935) σσ. 42-47.
4. *Τα Νέα Γράμματα*, τχ. 7-8 (Ιούλιος-Αύγουστος 1935) σσ. 439-441.
5. Α. Καραντώνης, «Η επίδραση...», *ό.π.*, σ. 478.
6. «Δεν μπορούν να νοιώσουν πως πρέπει να δεχτούν μια θετική επίδραση από ποιητές σαν τον Παλαμά, τον Γρυπάρη, τον Μαλακάση, τον Πορφύρα, μήτε και καλλιεργούν και πλουτίζουν τη γλώσσα. Το εναντίο, τη μεταχειρίζονται με άγνοια, με αφροντισιά, με την ελαχιστότερη πλαστική ικανότητα την περιφρονούν στα σημεία που έπρεπε να τη σέβονται περισσότερο. Επειδή ο Καρυωτάκης, ποιητής σπάνιος για τα χρόνια μας, έδωσε κάποια καθαρευουσιάνικη απόχρωση στους στίχους του, και μάλιστα όχι σε όλους, νόμισαν πως μπορούν να γίνουν όλοι Καρυωτάκηδες [...]»: Α. Καραντώνης, *Ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης*, *ό.π.*, σ. 13.
7. Α. Καραντώνης, «Η επίδραση...», *ό.π.*, σ. 479.
8. Κ. Γ. Καρυωτάκη. *Άπαντα έμμετρα και πεζά*, (επιμέλεια Γ. Χ. Σακελλαριάδη), Γκοβόστης, Αθήνα 1938.
9. Β. Βαρίκας: Κ. Γ. Καρυωτάκης. *Το δράμα μιας γενιάς*, Γκοβόστης, Αθήνα 1938· *Κώστας Βάρναλης - Κώστας Καρυωτάκης*, Πλέθρον, Αθήνα 21978, σσ. 101-189.
10. Κ. Θ. Δημαράς, «Κ. Γ. Καρυωτάκης», *Ελεύθερον Βήμα*, 21-2-1938· Γ. Θεοτοκάς, «Κ. Γ. Καρυωτάκης», *Νεοελληνικά Γράμματα*, 19-3-1938.
11. *Νέα Εστία*, τόμ. 27 (1940), σσ. 382-384.
12. Τ. Άγρας, «Ποιητική παράδοση και Καρυωτάκης, ή: "Πώς γράφεται η... φιλολογική ιστορία"», *Νέα Εστία*, τόμ. 27 (1940), σσ. 641-643.
13. Α. Καραντώνης, «Η επίδραση...», *ό.π.*, σ. 486.
14. Α. Καραντώνης, [Βιβλιοκρισία για τα *Ποιήματα* του Θ. Αθηνογένη], *Τα Νέα Γράμματα*, τχ. 1 (Ιανουάριος 1935), σ. 45.
15. *Ό.π.*
16. *Ό.π.*, σ. 45 και 46.
17. Τ. Άγρας, «Ο Καρυωτάκης και οι *Σάτιρες*» (1934/1935) στο *Κριτικά*, τόμ. Β', *Ποιητικά πρόσωπα και κείμενα*, (επιμέλεια: Κ. Στεργιόπουλου), Ερμής, Αθήνα 1981, σσ. 186-221 και σσ. 280-281. Όσον αφορά στο κριτικό έργο του Άγρα, βλ. τη βασική μονογραφία του Κ. Στεργιόπουλου: *Η ποίηση και το πνεύμα μιας εποχής. Ο Τέλλος Άγρας και το πνεύμα της παρακμής*, Βάκων, Αθήνα 21967, (α' έκδ., 1962), ενώ για την εμβέλεια της μελέτης του Άγρα, βλ. και Δ. Αγγελάτος, «Ο Τέλλος Άγρας και η εξακολουθητική διάρκεια του έργου του Καρυωτάκη», *Αντί* [Αφιέρωμα στον Κ. Γ. Καρυωτάκη], τχ. 623 (13-12-1996), σσ. 65-69.
18. Α. Καραντώνης, «Το μυθιστόρημα των νέων», *Τα Νέα Γράμματα*, τχ. 12 (Δεκέμβριος 1935), σσ. 733-736.
19. Τ. Άγρας, «Το σύγχρονο μυθιστόρημα», *Η Νέα Εποχή*, τχ. 5-6 (Ιούλιος-Αύγουστος 1935), σσ. 3-8· Γ. Θεοτοκάς, «Συζήτηση για ένα μυθιστόρημα», *Τα Νέα Γράμματα*, τχ. 10 (Οκτώβριος 1935), σσ. 551-554.
20. Α. Καραντώνης, *Ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης*, *ό.π.*, σ. 12.
21. Α. Καραντώνης, «Η επίδραση...», *ό.π.*, σ. 479.
22. *Ό.π.*, σσ. 479-480.
23. Βλ. τις σημειώσεις του Σεφέρη (15-12-1931) για το βιβλίο του Καραντώνη στο Γ. Σεφέρης - Α. Καραντώνης, *Αλληλογραφία 1931-1960*, (επιμέλεια: Φ. Δημητρακόπουλος) Καστανιώτης, Αθήνα 1988: «[...] Είναι αλήθεια πως παρακάτω μεταχειρίζεται πολύ σωστές εκφράσεις, "εσωτερικά στρώματα", π.χ. κ.λπ.», *ό.π.*, σ. 59.
24. Α. Καραντώνης, «Εισαγωγή στη νεώτερη ποίηση» (1954/[1η δημοσ.: 1958]: *Εισαγωγή στη νεώτερη ποίηση - Γύρω από τη σύγχρονη ελληνική ποίηση*, Παπαδήμας, Αθήνα 1984, σ. 143.
25. *Ό.π.*, σσ. 143-144.
26. Τ. Άγρας, «Ο Καρυωτάκης...», *ό.π.*, σ. 194.
27. Α. Ζ. [= Αιμίλιος Χουρμούζιος], [Βιβλιοκρισία για τη συλλογή *Ελεγεία και Σάτιρες* του Καρυωτάκη], *Νέα Επιθεώρηση*, τχ. 3 (Μάρτιος 1928), σ. 93.
28. Τ. Άγρας, «Ο Καρυωτάκης...», *ό.π.*, σ. 197.
29. Προς την κατεύθυνση της διερεύνησης αυτής της *διπλότητας*, βλ. Δ. Αγγελάτος, *Διάλογος και Ετερότητα. Η ποιητική διαμόρφωση του Κ. Γ. Καρυωτάκη*, Σοκόλης, Αθήνα 1994.